

Теорія і методика професійної освіти

УДК 010.7:159.9:37.018.3:378.4(4-67)

Аналіз психологічного виміру свідомості особистості в контексті застосування інформаційно-комунікаційних технологій та освітньої модернізації: перспективи на основі європейського досвіду

Analyzing the Psychological Dimension of Individual Consciousness in the Context of Information and Communication Technology Application and Educational Modernization: Perspectives Based on European Experience

Хренова Вікторія Валеріївна

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва, гуманітарно-педагогічний факультет, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна, viktoriyakhrenova@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8384-7554>

Прийнято: 20.11.2023 | Опубліковано: 29.12.2023

Анотація: Сучасні вимоги до підготовки фахівців вимагають впровадження новітніх технологій у сфері освіти. Метою даного дослідження є аналіз процесів формування психології свідомості особистості при активному використанні інформаційно-комунікаційних технологій та трансформацій у сфері освіти, зокрема в країнах Європейського Союзу. Для досягнення цієї мети були застосовані методи аналізу та синтезу, що дозволило спочатку розглянути основний предмет дослідження як декілька менших частин, а саме: використання інформаційно-комунікаційних технологій у сучасній європейській освіті та його вплив на індивідуальний психологічний стан освітян. Наступним етапом було об'єднання цих окремих частин на основі вказаних методів та формування власних спільних висновків. Серед інших важливих загальнонаукових теоретичних методів були використані контент-аналіз, системний та аксіологічний,

прогностичний, порівняльний методи дослідження. У результаті проведеного дослідження було визначено, що використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) може виявитися корисним для країн, що перебувають у стані розвитку та впроваджують вестернізацію в системи освіти. Цифрова революція та прогрес ІКТ у європейській освіті дозволяють ефективно формувати нові знання, сприяють розвитку творчих та креативних можливостей, а також забезпечують збереження, поширення та доступ до знань. Використання різноманітних інтерактивних платформ, онлайн-курсів, мультимедійних ресурсів та інших цифрових інструментів сприяє створенню різноманітних та насичених навчальних середовищ, які сприяють розвитку критичного мислення, самостійності та інноваційних здібностей здобувачів освіти. Втім, інформаційно-комунікативні технології також стали об'єктом дослідження з виявленням позитивних та негативних сторін, серед яких – деструктивний вплив на формування психології особистості. Також доведено, що присутність та доступність інформації не гарантують належне формування знань на рівні індивідуальної особистості. У висновках наголошено, що для оптимізації використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у сучасному освітньому процесі рекомендується впровадження штучного інтелекту та розвиток глибокої цифрової компетентності серед педагогічного персоналу.

Ключові слова: психологія особистості, інформаційно-освітні технології, Європейський Союз.

Abstract: The modern requirements for professional preparation necessitate the integration of cutting-edge technologies in the field of education. The objective of this research is to analyze the processes of shaping the psychology of individual consciousness through the active utilization of information and communication technologies (ICT) and transformations in the sphere of education, particularly in European Union countries. To achieve this goal, analytical and synthetic methods were employed, allowing for the initial examination of the main research subject as several smaller components: the use of ICT in contemporary European education and its impact on the individual psychological state of learners. Subsequently, these individual components were unified based on the specified methods, leading to the formulation of comprehensive conclusions. Among other crucial theoretical methods applied in this interdisciplinary study were content analysis, systemic and axiological, prognostic, and comparative research methods. The investigation revealed that the application of information and communication technologies (ICT) can be beneficial for developing countries undergoing educational system westernization. The

digital revolution and progress in ICT within European education enable the effective formation of new knowledge, fostering the development of creative capabilities and facilitating the preservation, dissemination, and access to knowledge.

The utilization of various interactive platforms, online courses, multimedia resources, and other digital tools contributes to the creation of diverse and enriched learning environments, promoting the development of critical thinking, independence, and innovative abilities among educational participants. Nevertheless, information and communication technologies were also subject to scrutiny, identifying both positive and negative aspects, including their potential destructive impact on the formation of individual psychology.

Additionally, it was demonstrated that the mere presence and accessibility of information do not guarantee the proper formation of knowledge at the level of individual personality. In the conclusions, emphasis is placed on the recommendation for the optimization of ICT use in modern educational processes through the incorporation of artificial intelligence and the cultivation of advanced digital competence among teaching staff.

Keywords: : *personality psychology, information and educational technologies, European Union.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний технологічний прогрес і розвиток цифрових технологій, їхня інтеграція в суспільне життя значно впливають на сприйняття, розуміння та взаємодію з оточуючим світом, на установлення контактів із іншими людьми, а також формування нових вимог до професійної сфери діяльності. Цей вплив відзначається і в психології свідомості особистості, яка зазнає трансформацій внаслідок впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, спричиняючи формування нових психічних процесів та моделей поведінки. Ці впливи особливо помітні в сфері освіти.

Глобальна пандемія COVID-19 наочно продемонструвала потенційні можливості для розвитку дистанційної освіти та широкого використання досягнень цифрової трансформації у підготовці та навчанні майбутніх фахівців [2]. Навіть після зняття карантинних обмежень ідея активного застосування інформаційно-цифрових технологій в освіті стала невід'ємним трендом в сучасному світі [6]. Особливо в Європейських країнах відмова від використання позитивного досвіду дистанційного навчання стала очевидною навіть після офіційного припинення пандемії [9]. У таких обставинах інформаційно-освітні технології тісно взаємодіють з освітніми механізмами та психологічним розвитком учасників освітнього процесу, формуючи унікальний

контекст взаємодії та взаємовпливів. Проблема є актуальною не лише через короткий час від її виникнення, але й через виклики, які створює діджиталізація, зокрема, вплив соціальних мереж та онлайн взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свідомість, як психологічний феномен, була предметом наукового аналізу у численних дослідженнях. Втім, у сучасному науковому середовищі відсутнє єдине чітке визначення цього терміну, оскільки психологічно-філософські концепції представляють собою складні сутності для інтерпретації. Згідно із сучасними визначеннями, свідомість може бути інтерпретована як вищий рівень психічного відображення та саморегуляції, який є характерним лише для людини [14].

Психологія свідомості в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій – це аспект психології, що вивчає особливості навчання, пізнання та сприйняття світу, зумовлені використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Завдяки їм людина може швидко знаходити інформацію, спілкуватися, отримувати знання, а також взаємодіяти з іншими онлайн. Але такий постійний доступ до інформації може спричинити перенасичення даними, що може вплинути на концентрацію, увагу та пам'ять [5].

Це передбачає необхідність проведення додаткових наукових досліджень та розвитку галузі кіберпсихології з метою збереження психологічного здоров'я та адаптації до сучасних реалій життя.

Питання цифрової трансформації освіти в Угорщині детально охарактеризовано у праці O. Stoika [15]. Особливості реалізації інноваційних програм у вищій освіті Латвії описано у роботі R. Andersone [1]. Відповідно, психологія особистості ґрунтується на індивідуалізованому сприйнятті навколишнього світу та особливостей його функціонування [11]. Відтак, методологічну основу статті складають також роботи, у яких досліджуються ключові аспекти використання інформаційно-комунікативних технологій у сучасному світі [3].

Отже, у вищезгаданих дослідженнях доведено, що цифровізація, яка передбачає масштабне використання технологій у різних сферах життя, суттєво впливає на становлення особистості у сучасному світі. Зокрема, нині важливим позитивним аспектом є доступ до знань та саморозвитку, оскільки інформаційно-комунікативні технології надають доступ до знань та широкі можливості для реалізації навчання

протягом життя. Це у свою чергу допомагає розвивати інтелектуальні здібності та розширювати компетентності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) надають можливість легко спілкуватися та взаємодіяти з іншими користувачами, у тому числі й з метою навчання, проте це також може мати негативний вплив на соціальну поведінку і психологічний стан здобувачів освіти. Соціальні мережі можуть викликати певні психологічні ефекти, такі як відчуття самотності, порівняння з іншими, зниження самооцінки, призвести до цифрової залежності, знижувати рівень задоволення життя та спричинити інші негативні наслідки. За таких обставин, дослідження включення цифрових технологій до навчального процесу і пов'язаного із цим психологічного впливу набуває додаткової актуальності. Особливо важливим цей аспект є для врахування урядами і громадськими організаціями країн, які розвиваються і стають на шлях структурних реформ. Відтак, основний фокус дослідження звернено на аналіз впливу ІКТ формування психологічних установок індивіда крізь призму аналізу досвіду країн ЄС. Важливо визначити, як ці технології впливають на формування свідомості особистості та які аспекти цього впливу залишаються невирішеними або недостатньо дослідженими. Також доцільно докладніше розглянути перспективи, які відкриваються на основі європейського досвіду, та визначити аспекти цього досвіду.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні основних процесів формування психології свідомості особистості в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій та трансформацій у сфері освіти, зокрема на підставі аналізу досвіду європейських країн. Для досягнення цієї мети передбачається реалізація таких завдань:

1. Детальне визначення теоретичних засад, що лежать в основі вивчення розглядуваної проблематики.
2. Проведення аналізу впливу інформаційно-комунікаційних технологій на психологічні установки індивіда.
3. Визначення взаємозв'язку між психологією індивіда та інформаційно-комунікаційними технологіями, а також характеристика сучасних тенденцій у європейській освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Дослідження виконане з використанням теоретичних методів дослідження. Насамперед мовиться про аналіз та синтез, використання яких дало змогу спочатку розподілити основний предмет дослідження на декілька менших частин (проблем): використання ІКТ у сучасній європейській освіті та вплив цього процесу на індивідуальний психологічний стан здобувачів освіти. Після цього на базі вказаних методів ці окремі частини було об'єднано та утворено власні спільні судження. Серед інших важливих загальнонаукових теоретичних методів були використані контент-аналіз, системний та аксіологічний, прогностичний, порівняльний методи дослідження. На основі прогностичного методу висвітлено проблематику подальшого впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у процеси освіти, а також запропоновано вирішення поширених непорозумінь і помилок у сприйнятті взаємодії з новітніми технологіями. В цьому контексті наведено конкретні рекомендації для усунення розходжень у науковій літературі, що стосуються використання зазначених технологій.

Контент-аналіз було використано на початкових етапах дослідження, коли відбувався збір інформації стосовно теми дослідження та початковий аналіз фахової наукової літератури із вказаних питань, розгляд навчальних програм освітніх закладів, які пропонують здобувачам навчання із дослідженням ІКТ. Аксіологічний метод дослідження передбачав відокремлення головних цінностей та орієнтирів на шляху подальшої еволюції вартості освіти та закладання відповідних уявлень у психології особистості. На основі системного методу дослідження використання ІКТ в європейській освіті розглянуто як складну систему, до якої належать чимало компонентів, вивчення частини яких стали важливими завданнями цієї статті. В окремих випадках застосовано метод порівняння – для визначення розбіжностей насамперед в оцінках науковців та для висвітлення негативного та позитивного впливу ІКТ на психологічну свідомість індивіда.

В основі інформаційно-комунікативних технологій – інформація та її передача. Процес реконструкції дискурсу, закладеного у інформаційному полі, розпочинається з етапу її сприйняття. Інформацію можна трактувати у вигляді потенційної суб'єкт-суб'єктної комунікації, хоча реально є тільки односторонній процес «суб'єкт - інформація (об'єкт)». Водночас, вихід за межі типового для психології дуалізму «суб'єкт-об'єкт» дозволить окрім дослідження «психічного через психічне», застосувати у аналізі розгляд соціального контексту комунікації. Враховуючи тринітарний підхід, який

широко використовується у сучасній науці, сформовано три напрямки розгляду сприйняття: фізичний (на основі безпосередньо інформації), соціальний (суб'єкт-суб'єктна комунікація автора та споживача інформації), ментальний (рефлексія значущості інформації для життєдіяльності суб'єкта) [7].

Для того аби протистояти негативному впливу інформаційно-комунікативних технологій на психологію особистості у країнах ЄС реалізуються конкретні заходи, які важливу роль відіграють у соціальній сфері, зокрема освітній. Зауважимо, що поєднання цифровізації та освітньої галузі створює своєрідні умови для навчання та розвитку психології здобувачів освіти. Наприклад, у системі вищої освіти інформатизація стає ключовою умовою для підвищення значення розумових видів роботи та ступенів, поступовій трансформації від індустріальних і інформаційних парадигм суспільного розвитку до суспільства знань – нової організації соціуму, в якому знання стають не тільки підґрунтям для економічного зростання, але також основним організаційним принципом соціуму [12]. Власне, суспільство знань стає важливою ціллю для освітньої політики країн-учасниць ЄС.

Очевидно, що ефективне використання інтерактивних технологій, є неможливим без паралельного створення спеціальних навчальних дисциплін із цифрової, інформаційної грамотності не лише для здобувачів освіти, але й для дорослих. Тренд освіти протягом життя є популярним у багатьох країнах ЄС. Безперервна освіта сприяє розвитку нових навичок у дорослих та розвиває їх набуті знання. З цієї причини, багато європейських університетів організують різноманітні додаткові курси, вебінари, літні школи як для здобувачів освіти, так і для усіх охочих. Такі заходи направлені на формування інформаційної грамотності. Доведено, що спеціалісти, що володіють інформаційною компетенцією можуть критично аналізувати різноманітні інформаційно-комунікативні технології, використовувати доцільні методи пошуку, аналізу, інтерпретації різноманітних інформаційних текстів. Відтак, такі індивіди мають здатність протистояти інформаційним маніпуляціям, ефективно використовувати різноманітні цифрові ресурси, тощо. Окремо зауважимо, що наголос при вивченні будь-яких дисциплін в університетах Європи направляється вивчення інформаційної грамотності та формуванні цифрової компетентності. Зокрема, у Берлінському Університеті мистецтві (Німеччина) освітній процес направлений на формування цифрової компетентності, зокрема, тут викладаються такі предмети: «мистецтво та медіаграмотність», «інформаційна культура», «соціальне та ділове спілкування», «візуальне спілкування», тощо. В той же час, у Маастрихтському університеті

(Нідерланди) у процесі навчання використовуються різноманітні інформаційно-комунікативні програмні засоби, значна увага приділяється медіаосвіті та формуванню інформаційної компетентності. У Латвійському університеті, де функціонує факультет освіти, психології та мистецтва, основний акцент навчання звернено на використанні інноваційних програмних рішень, що у такий спосіб готує спеціалістів, готових до майбутніх інноваційних змін [1].

У попередніх індустріальних та інформаційних суспільствах головним завданням освітньої галузі було засвоєння та відтворення попереднього досвіду в професійній та повсякденній діяльності, беручи до уваги наявні можливості, ресурси. Проте у суспільстві знань центральним аспектом стає створення нових знань кожною особистістю, використовуючи не лише наявні, але й нові методи вирішення проблем та ресурси [10]. Цифрова революція та розвиток ІКТ дають змогу активно залучатися до процесу створення знань, сприяють розвитку творчих та креативних здібностей, а також надають широкі можливості для збереження, поширення та доступу до знань [13]. Використання інтерактивних платформ, онлайн-курсів, мультимедійних матеріалів та інших цифрових інструментів допомагає створювати багатогранне і змістовне навчальне середовище, сприяє розвитку критичного мислення, самостійності та інноваційних здібностей здобувачів освіти [8]. Таким чином, використання цифровізації в освіті ЄС сприяє підвищенню ролі інтелектуальної діяльності, підготовці компетентних та креативних фахівців, а також сприяє переходу до суспільства знань, де знання стають важливим ресурсом та основою для подальшого розвитку суспільства.

У поєднанні із ІКТ актуалізація європейського досвіду може призвести до структурних змін у розвитку освітньої галузі, що варто врахувати країнам, які розвиваються. Водночас, варто враховувати ризики для психології свідомості особистості, спричинені надмірним впливом і використанням ІКТ. Серед таких ризиків варто відзначити:

1 Упровадження ІКТ у багатьох закладах освіти стикається з протиріччям між можливостями комп'ютерної техніки та відсутністю високоефективних навчальних програм, спрямованих на ефективне навчання здобувачі освіти, а не лише на пошук і накопичення інформації з навчальних предметів [4]. Важливим завданням є перетворення такої інформації в знання для здобувачів освіти, що зараз виявляється проблематичним.

2. На жаль, популярне в інженерних дослідницьких колах стандартизоване уявлення про те, що «база знань» становить, власне, інформаційний ресурс, який

сформовано на певному технічному пристрої, стає причиною непорозуміння у трактуванні розбіжностей між поняттями «інформація» та «знання».

Успішне вирішення цієї проблеми можливе, якщо впровадити новітні педагогічні технології та комп'ютерні інструменти в освітній процес, що враховують особливості онтогенезу та психофізіології учнів. Такий підхід допоможе врахувати фактори цільової та робочої мотивації суб'єктів навчання, пов'язані з потребами особистості та суспільства в інтелектуальних ресурс.

Вирішенням цієї проблеми може стати широке впровадження можливостей штучного інтелекту. Завдяки цьому процесові освітня робота може відбуватися із найменшим втручанням людей, проте із раціональним по-своєму використанням ресурсів цифрових баз даних. Використання ІКТ за таких обставин інтегрується до освітнього процесу. Вказаний досвід може бути корисним також для реалій Казахстану, де запровадження штучного інтелекту лише проходить початковий етап.

Встановлено, що цифрова революція та розвиток ІКТ в європейській системі освіти надали можливість активно формувати нові знання, сприяти розвитку творчих та креативних можливостей для подальшого збереження, поширення та доступу до знань. Використання різноманітних інтерактивних платформ, онлайн-курсів, мультимедійних матеріалів та інших цифрових інструментів посприяло утворенню багатогранних та змістовних навчальних середовищ, проте і самі ІКТ перетворилися на об'єкт для дослідження, із виявом позитивних та негативних сторін.

Висновки. Отже, використання цифровізації в освіті ЄС сприяє підвищенню ролі інтелектуальної діяльності, готує компетентних та креативних фахівців і сприяє переходу до суспільства знань, де знання стають важливим ресурсом та основою для подальшого розвитку суспільства. Вказаний досвід може бути використаний в Україні, однак додаткового аналізу потребуватиме нормативна база запровадження цифровізації до освітнього процесу. Гармонізація законодавчих норм є такою ж частиною запозичення досвіду, як і практики використання інформаційно-комунікативних технологій.

Відтак, інформаційно-комунікативні технології відіграють важливу роль у сучасній освіті країн-учасниць Європейського Союзу. На основі аналізу було встановлено, що окремі аспекти їх застосування можуть бути корисними для держав, які розвиваються та проходять певну вестернізацію освітніх систем, зокрема також – для України.

Серед негативних сторін виокремлюють насамперед деструктивний вплив на формування психології особистості через відстороненість, брак живого спілкування, надмірне усамітнення тощо. Водночас, менш демонстративними є інші труднощі, пов'язані із тим, що формується неправильне розуміння значення ІКТ для освіти. Зокрема, продемонстровано, що наявність інформації, її доступність усе ще не формують знання як такого на особистісному рівні. До того ж, програмне забезпечення спрямоване на збирання та утримання інформації, можливості навчання значно менші. Запропоновано використання штучного інтелекту та формування поглибленої цифрової компетентності серед викладачів, як важливі елементи використання ІКТ у сучасності.

Список використаних джерел

1. Andersone R. Innovations in the Improved Curriculum Content of the Competence Approach: a Case Study in Latvia. *13th International Scientific Conference "Rural Environment. Education. Personality. (REEP)".* 2020. URL: <https://doi.org/10.22616/reep.2020.025> (date of access: 17.11.2023).
2. Chang López R. E. POST COVID-19: Digital Epistemology and Flexible Education in Digital Era. *EDU REVIEW. International Education and Learning Review / Revista Internacional de Educación y Aprendizaje.* 2022. Vol. 10, no. 2. P. 91–100. URL: <https://doi.org/10.37467/gkarevedu.v10.2920> (date of access: 17.11.2023).
3. Delic K. A., Riley J. A. Will post COVID-19 education be digital?. *Ubiquity.* 2020. Vol. 2020, October. P. 1–8. URL: <https://doi.org/10.1145/3427755> (date of access: 17.11.2023).
4. Implementation of Chatbot in Online Classes using Google Classroom / M. Sarosa et al. *International Journal of Computing.* 2022. P. 42–51. URL: <https://doi.org/10.47839/ijc.21.1.2516> (date of access: 17.11.2023).
5. Innovative approaches to teaching students in the modern educational information environment in the USA and Great Britain / V. Leleka et al. *Revista Amazonia Investiga.* 2022. Vol. 11, no. 60. P. 156–166. URL: <https://doi.org/10.34069/ai/2022.60.12.17> (date of access: 17.11.2023).
6. Mehlenbacher B., Mehlenbacher A. R. Distance Learning. *Encyclopedia of Education and Information Technologies.* Cham, 2020. P. 612–622. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-10576-1_66 (date of access: 27.12.2022).

7. Plusch A. *Sotsialno-psihologicheskie mehanizmyi informatsionnogo vliyanie (Socio-psychological mechanisms of information influence)*. Aspect-Polygraph. 2017. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716931/1/Plusch_blok_end_%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8_173x250%20%D0%BC%D0%BC.pdf (date of access: 17.11.2023).
8. Polyezhayev Y. Theoretical And Methodological Basis of Cultural Literacy Formation Among Students in Conditions Of Modern Educational Environment. *The Sources Of Pedagogical Skills*. 2020. No. 25. P. 189–193. URL: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.25.223246> (date of access: 17.11.2023).
9. Ramsaroop S., Batchelor J., Petersen N. COVID-19 – lessons learnt. *Future-Proofing Teacher Education*. London, 2022. P. 186–200. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003185499-17> (date of access: 17.11.2023).
10. Reid E. A. New pedagogical directions. *Changing Australian Education*. 2020. P. 254–270. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003115144-15> (date of access: 17.11.2023).
11. Sanguineti V. R. Consciousness. *The Rosetta Stone of the Human Mind*. Cham, 2022. P. 49–59. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-86415-6_5 (date of access: 17.11.2023).
12. Shakun N. Anthropological dilemmas of information society development modern stage in the context of globalisation challenges. *Futurity Philosophy*. 2022. P. 53–63. URL: <https://doi.org/10.57125/fp.2022.09.30.04> (date of access: 17.11.2023).
13. Sönmez H. Pandemics and Post-Pandemic Times. *Revista Angelus Novus*. 2021. No. 17. P. 185721. URL: <https://doi.org/10.11606/issn.2179-5487.v12i17p185721> (date of access: 17.11.2023).
14. Sperrling A. P. Personality. *Psychology*. 1982. P. 172–186. URL: <https://doi.org/10.1016/b978-0-434-98528-9.50017-7> (date of access: 17.11.2023).
15. Stoika O. The digital transformation of higher education in Hungary. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*. 2022. No. 3. P. 90–95. URL: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2022.3.12> (date of access: 17.11.2023).
16. Tadeush O. Educology dimension of innovative education in the context of socio-economic global challenges. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*. 2023. Vol. 74, no. 1. P. 11–23. URL: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2023.1.2> (date of access: 17.11.2023).